

DET PERSONLIGA I HISTORIEUNDERVISNINGEN

Av professor HUGO VALENTIN

MED det personliga i historieundervisningen avses icke här lärarpersonlighetens roll, utan den uppmärksamhet, som vid historieundervisningen, särskilt på det högre mognadsstadiet, bör ägnas åt de handlande personernas liv och karaktär. Om man så vill kan man betrakta nedanstående reflexioner som ett apropå till ett av årets studentämnen: Några ledande gestalter i svensk politik under 1900-talet. Det har som bekant lockat endast ett fåtal abiturienter — icke därför att det sista halvseklets svenska historia skulle behandlas styvmoderligt, ty så är i regel icke fallet, utan helt enkelt därför att läroböckerna innehåller ytterligt litet till t. ex. Staaffs, Lindmans eller Brantings karakteristiker. För den äldre generationen, som upplevt de nämnda politikerna, är dessa alltjämt levande gestalter, men för så gott som alla årets abiturienter tillhör de det förgångnas värld, som är befolkad av idel skugggestalter. Till och med Per Albin Hansson, som dog för knappa fyra år sedan, är icke längre en konkret verklighet för dem, som blott var 15—16 år vid hans död. Ty intresset för det politiska livet och de politiska ledarna vaknar nästan alltid först senare.

Det skall villigt erkännas, att äldre läroböckers mer kärnfulla än nyanserade karakteristiker av historiska gestalter icke manar till efterföljd. Den vittbekanta karakteristiken av Heliogabalus, som »i sig förenade Österns och Västerns laster», satte visserligen gymnasisternas fantasi i väldig rörelse men torde vara utan större pedagogiskt och vetenskapligt värde. Teckningen av Anna Ivanovna, som »trög, njutningslysten och grym» tillhör samma kategori. Ljusbildningarna förefaller oss knappast mer lyckade. Vår tid har fått skärpta krav på psykologiska porträtt, målningarna i svart och vitt förefaller oss barnsliga, vi stötes bort av de i pedagogiskt syfte företagna förenklingarna, och det är oss angeläget att framhålla skillnaden mellan »myten» om en s. k.

stor man och den historiska verklighetens oförfalskade vittnesbörd om honom. I de modernaste läroböckerna redogöres betecknande nog i vissa fall för stridande representativa åsikter om t. ex. Gustav III eller Napoleon.

Den jämförelsevis ringa roll som »det personliga» spelar i de moderna historiska läroböckernas framställningar betecknar ur en viss synpunkt ett framsteg från forna tiders naivt heroistiska åskådningssätt, enligt vilket de s. k. stora männen »leder» historien som vattubäckar. Sådan var ju romantikens, eller rättare vissa romantikers uppfattning, och senare dyrkare av »stora män» har gått i deras fotspår. »Mitgeschrien haben sie, aber ein einziger hat es getan», yttrade à propos det bismarckska enhetsverket en ledande tysk kulturpersonlighet om sina landsmän.

Då nu den moderna historieundervisningen lägger an på att låta lärjungarna blicka in i de stora sammanhangen, ej minst i de social-ekonomiska, i stället för att bibringa dem isolerade fakta, inklusive biografiska notiser, så sker detta knappast av s. a. s. principiella skäl. Den uppfattningen, som ytterst återger på Comte och hans lärjungar, att historien är en del av sociologien och alltså handlar om organiserade grupper och kollektiva makter, har slagit igenom, även om man nu är tämligen ense om att den icke endast handlar därom, att individen icke blott bör behandlas som en representant för sin intressegrupp och för tidsströmningarna. Frågan om den enskildes möjlighet att påverka historiens gång är av filosofisk natur och berör icke direkt historieundervisningen.

Reaktionen mot äldre tiders heroistiska (och rojalistiska) historieuppfattning beror emellertid ej blott på vår insikt, att det politiska skeendet har ett ofrånkomligt orsaksbetonat samband med det ekonomiska och sociala livets förändringar. Ett annat skäl, fastän tidsbetonat och efemärt, är mellankrigstidens programmatiska ledarekult, som både då och senare framkallade en rörelse i motsatt riktning. Typisk är amatörhistorikern stadsplanearkitekten Werner Hegemanns mot olika »Führer», såsom Fredrik den store, Napoleon och Gustav II Adolf, riktade arbeten. För Sveriges del kommer därtill en viss reaktion mot arvet från den geniale historiker, vars åskådningssätt länge bestämt nationens uppfattning av sin historia. Geijers på en gång tidsbetonade och djupt personliga uppfattning av kungarnas och de »stora» männens roll i svensk historia är naturligtvis ej längre de moderna historikerernas. Man lägger i våra dagar mindre vikt vid statslivets former än vid dess sociala och politiska innehåll. De nominella ledarnas

reella inflytande visar sig påfallande ofta relativt ringa. Med rätta har en svensk historiker, Fredrik Lagerroth, betonat likheten mellan frihetstidens faktiskt republikanska statsskick och det samtida danska kungliga enväldet: i båda fallen var byråkratien den faktiskt styrande. Sveriges historia är i långt ringare grad dess konungars, än Geijer menade. Å andra sidan är det ett faktum, att de handlande personernas liv och karaktär alltjämt attraherar ej blott den hjältedyrkande ungdomens utan hela den historiskt intresserade allmänhetens intresse. Biografien är därför alltjämt den populäraste formen av historisk litteratur. Som ju hela det historiska skeendet uppbäres av människor, ligger det givetvis en stor sanning i Carlyles ord, att historien är kvintessensen av ett oändligt antal biografier.

De förr så vanliga kunga- och stormannabiografierna har sitt givna värde som inkarnationer av svunna tidevarv eller åtminstone av dessas tongivande kretsar. De verkligt ledande männen under de sista etthundrafemtio åren kommer ur andra sociala skikt. I Norstedts världshistoria betecknas ett visst skede av Englands historia som »England under Disraeli och Gladstone», en i och för sig ganska adekvat titel, vilket dock icke gör en karakteristik av drottning Victoria överflödig.

I själva verket är historien för varje bildad person representerad av ett vimmel av gestalter ur det förgångna, vilket även gäller den, som till äventyrs lägger huvudvikten på studiet av de sociala och ekonomiska massföreteelserna. Ingen förnekar heller värdet av historiska biografier. För många är studiet av dem den bästa vägen till historien. I England, de historiska biografiernas land framför andra, har en rad historiska personligheter skildrats både i whig- och torybelysning. Även om det i andra länder saknas en sådan ur historiografisk synpunkt fruktbringande fast tradition, ett slags motsvarighet till regeringspartiets och oppositionens varandra kompletterande verksamhet, är dock praktiskt taget överallt den ensidigt idealiserande hävdateckningen stadd på avskrivning och bryter sig olika uppfattningar mot varandra om nationens ledande män i gångna tider. Så är icke minst fallet i våra dagars U.S.A., vars historievetenskap alldeles brutit med den panegyris, som en gång karakteriserade dess äldsta historieförskrivning, framför allt uppfattningen av de länge som »halvgudar» betraktade grundlagsfäderna.

Nu är frågan, i vad mån historieundervisningen bör skatta åt det biografiska. Att den i hög grad bör göra det i folkskolan och

realskolan, ligger i sakens natur. Då lärjungarnas åldersstadium icke medger, att de bibringas någon djupare insikt i orsakssammanhagen, blir det helt naturligt, att stoffet i regel grupperas kring de handlande personerna. Men jag tror, att även den mogna ungdomens intresse för de historiska personligheterna bör utnyttjas i den historiska bildningens tjänst, att man här bör gå ungdomen till mötes. Enligt de metodiska anvisningarna till undervisningsplanen för rikets allmänna läroverk kan »den beundran för stora mänskliga personligheter och gärningar, som är naturlig för unga människor, genom undervisningen väckas och underhållas». Synpunkten är givetvis riktig men i behov av komplettering. Det gäller ej endast att dröja vid historiens ljusgestalter och utnyttja dem i karaktärdaningens tjänst. En av historieundervisningens viktigaste uppgifter är förvisso bibringandet av verklig människokunskap. Den infantila värld, som befolkas av snälla och stygga farbröder och tanter, måste vika för verklighetens. Den mänskliga naturen är i regel sammansatt, motsägelsefull, ej sällan problematisk, statsmännens handlande ofta tvångsbundet, deras och andra människors motiv komplicerade. Ett inträngande i en historisk personlighet kan bli en dramatisk och psykologisk upplevelse och samtidigt en väg till kunskap om en gången tid, så även en diskussion om olika värderingar av enskilda historiska personligheter.

Men också ur en annan synpunkt är det av vikt att dröja vid dessa. I en undervisning, som lägger huvudvikten vid de stora sammanhagen och vid massföreteelserna, utgör de ett stycke levande liv och på så vis en motvikt mot tendensen till intellektualistisk ensidighet. Som ung lärare fick jag en gång som ämne i studentexamen — censor var Hans Larsson — att förhöra på franska revolutionen, speglad i dess ledande personligheter. Ett utmärkt ämne: personligheterna bortskymdes icke av de stora linjerna och de stora linjerna icke av personligheterna.

Emellertid ligger det i sakens natur, att tiden i skolan icke räcker till för mer än ett fåtal historiska personligheter. Man kan därför tveka om huruvida de politiska ledargestalterna i 1900-talets Sverige hör till dem, som här bör ifrågakomma. Branting är eller bör åtminstone vara en levande gestalt. Men de andra ledarna? Karl Staaff inkarnerar så mycket av tidstypisk 80-talsradikalism, och hans kamp mot det maktägande skiktet i förkrigstidens Sverige ger djupa inblickar i dåtidens svenska samhälle. Hans personlighet ter sig nu långt större, än då han levde. Men

trots detta kan han blott fascinera ett ganska litet, speciellt politiskt intresserat antal ungdomar. (Däremot i hög grad vuxna män och kvinnor.) Både hans, Lindmans och Per Albin Hanssons verk intresserar ungdomen mer än deras personer. Wigforss och Möller, som betytt så mycket för det svenska folkhemmets utformning, tillhör ännu så länge nuet, icke historien.

*

»En konstnärs rätta namn det är hans verk.» Men ej blott en konstnärs utan varje stor medborgares i ett demokratiskt land. Endast i diktaturstaterna blomstrar alltjämt den gamla faraon- och hjältekulten. Men varje folk har behov av att minnas forna tiders ledande män och känna deras personligheter, i den mån det är möjligt. Och vår epok kommer förvisso att gå till eftervärlden ej blott som socialismens och atomenergiens tid utan även som Franklin Roosevelts, Stalins och Churchills.